

Marinarkæologien i et vadested

Af ph.d. Jan Bill, museumsfaglig chef v. Vikingskibsmuseet, Roskilde

Besparelserne på Nationalmuseet og udløbet af Marinarkæologisk Forskningscenters 10-årige bevillingsperiode har i 2003 reduceret dansk marinarkæologi kraftigt og skærpet behovet for at samle kræfterne. Forskningscentret har været en succes, der har tilført viden til dansk arkæologi over en bred kam. For at sikre marinarkæologien i fremtiden overfører Nationalmuseet fra 1.1.04 det meste af sin marinarkæologiske virksomhed til Vikingskibs-museet. Samlet set betyder løsningen en tiltrængt styrkelse af det antikvariske arbejde på søterritoriet.

Indledning

Året 2003 vil næppe gå ind i de arkæologiske annaler som et glædens år for marinarkæologien. Det var året, hvor Danmarks Grundforskningsfonds store, 10-årige bevilling til det marinarkæologiske forskningscenter på Nationalmuseet, NMF, udløb, hvorfor centret følgelig lukkedes og personalet spredtes for alle vinde. Det var ligeledes året, hvor Nationalmuseets Marinarkæologiske Undersøgelser, NMU, blev nedlagt som selvstændig enhed på museet, dele af medarbejdergruppen afskediget og den resterende del opslugt af en større enhed. Dansk marinarkæologi mistede dermed sine to vigtigste institutionelle rammer og en meget stor del af sin økonomi. NMF havde et årligt budget på 10 mio. kr, og NMU's budget var blevet beskåret med over 1 mio. kr eller henved en fjerdedel over de seneste to år. Situationen vakte bekymring i museumsverdenen, advarende røster rejste sig for at minde om de nationale forpligtelser overfor kulturarven på havbunden, og de regionalt marinarkæologisk arbejdende museer forlangte større decentralisering for at råde bod på miseren.

Men ser situationen så fortvivlende ud? Ikke nødvendigvis. Der er en række forhold, der peger i en anden og mere positiv retning. De drejer sig både om den langsigtede effekt af forskningen på NMF, herunder ikke mindst indlejringen af forskerne herfra i de øvrige arkæologiske miljøer, og det drejer sig om de forhandlinger, der i skrivende stund foregår mellem Nationalmuseet og Vikingskibsmuseet vedrørende udførelsen af store dele af det

antikvariske arbejde på søterritoriet. I denne artikel vil jeg gerne prøve at belyse den aktuelle situation ud fra disse vinkler, og give et bud på, hvordan marinarkæologien måske kan se ud om få år.

Status 1993-2003

Nationalmuseets Marinarkæologiske Forskningscenter blev etableret i 1993 på baggrund af en femårig bevilling på 40 mio. kr. fra Danmarks Grundforskningsfond. Det var en usædvanlig stor satsning indenfor arkæologien, selvom der tidligere var blevet delt store beløb ud, især fra privat side – Nationalmuseet og en række samarbejdspartnere havde 1987-1990 fået 10,4 mio. kr. fra *A.P. Møller og hustru Chastine McKinney Møllers Fond til almene Formaal* til undersøgelserne omkring Gudme, og i Sverige gav *Gad Rausing* og *Tetra Pack AB* i alt 23 mio. kr. til Birka-udgravningerne i årene 1989-93.

Den store bevilling fra Danmarks Grundforskningsfond medførte en kraftig ekspansion af det marinarkæologiske miljø. Den blev blandt andet gennemført ved at udvide disciplinens faglige bredde. Marinarkæologi betød ikke længere kun skibe og det, der kunne findes under vandet, men omfattede også andre temaer med maritim tilknytning, som f.eks. skibets betydning i religionen, kontaktzonerne mellem land og vand i form af handels- og ladepladser eller de maritime aspekter af militærhistorie i Danmarks forhistorie og middelalder. Derved inddrog man arkæologer, der ikke opfattede sig selv som specielt maritimt orienterede, i forskningscentrets program, og der blev skrevet

ph.d.-afhandlinger og afholdt konferencer om flere af disse emner.

Efterhånden som de enkelte projekter afsluttedes, søgte de ansatte igen ud i den almindelige arkæologiske hverdag, hvor de fandt arbejdspladser og brugte deres nyerhvervede viden og perspektiv på f.eks. lokalmuseerne og i Kulturarvsstyrelsen. På forskningscentret efterlod de sig et mere vidtfavnende og mere kulturhistorisk orienteret marinarkæologisk miljø. Denne udvikling fortsatte i centrets anden bevillingsperiode, hvor der blev givet 50 mio. kr. til årene 1998-2003. En væsentlig ny satsning her var den forstærkede indsats på forhistoriens tidlige periode, men også på f.eks. fiskeri i forhistorie og middelalder. Centrets to sidste, endnu uafsluttede ph.d.-projekter, handler netop om maritime aspekter af bronzealderen og om fiskeri og kystbebyggelse i middelalder og renæssance.

Naturligvis arbejdede centret i disse år også videre indenfor de traditionelle maritime felter, skibsbygning og søfart. Der blev skrevet en stribe ph.d.-afhandlinger med udgangspunkt i forskellige skibsfund. Samtidig blev også metodiske, konserveringsfaglige, og bevaringsmæssige spørgsmål udforsket. Også disse dele af forskningen blev sammen med medarbejderne løbende sluset ud af centret og fandt vej ind i den omgivende museumsverden, hvor blandt andet Vikingskibsmuseet og Nationalmuseets Bevaringsafdeling var aftagere.

Man kan altså konstatere, at der har været en løbende og omfattende integration i omverdenen af de "human resources", centret udviklede. Dette er formodentlig det allervigtigste produkt af centrets levetid, og sætter også situationen omkring afslutningen af centeret i relief: Det center, der lukkede, havde en stab på fire forskere/seniorforskere, to ph.d.-studerende, og en mindre teknisk-administrativ medarbejdergruppe. To forskere/seniorforskere sidder i dag på Nationalmuseet, og én gik til Vikingskibsmuseet sammen med dele af TAP-gruppen. Kun én seniorforsker "gik tabt" for dansk arkæologi, idet Fred Hocker fik en stilling ved Vasa-museet i Stockholm. De to ph.d.-studerende kunne

fortsætte ved Nationalmuseet og Vikingskibsmuseet. Tabet i forbindelse med centerlukningen bestod altså først og fremmest i, at forskningen ikke længere var samlet i et fælles, marinarkæologisk miljø. Selve det at forskere efter en tid blev integreret i andre arkæologiske sammenhænge var derimod ikke et tab, men tværtimod en vigtig del af centrets virkemåde.

Fremtiden for den antikvariske virksomhed

Hvis vi nu vender blikket mod den antikvariske virksomhed, som Nationalmuseet udfører på det marinarkæologiske område, så er den som ovenfor anført blevet berørt kraftigt af de af Kulturministeriet pålagte besparelser. Også her er der dog behov for at nuancere billedet. Nationalmuseets ansvar for det antikvariske arbejde på søterritoriet er fastlagt i museumsloven, dels i kraft af museets rolle som kulturhistorisk hovedmuseum med pligt til at yde museumsfaglig bistand til andre museer, dels i kraft af, at det skal varetage de lovpligtige arkæologiske undersøgelser, som ikke er overdraget af kulturministeren til andre museer. Det sidste er tilfældet for undersøgelser på langt den største del af det danske territorialfarvand, idet kun Langelands Museum og Bangsbo-museet har marint ansvarsområde. Der er altså en lang række opgaver omkring rådgivning, planlægning og gennemførelse af forundersøgelser og undersøgelser, opretholdelse af arkiver mv., som Nationalmuseet er forpligtet til at sikre løst. Det er denne opgaveløsning – og ikke en overdragelse af ansvaret i sig selv – som Nationalmuseet forhandler med Vikingskibsmuseet om.

Kan Vikingskibsmuseet videreføre det antikvariske arbejde på betryggende vis? Dette kommer i høj grad an på den økonomiske ramme, som Nationalmuseet stiller til rådighed. Forhandlingerne er i skrivende stund ikke afsluttet, men de foreløbige meldinger, som Nationalmuseets direktør har givet, tyder på, at det godt kan lade sig gøre. Den økonomiske ramme, der er stillet i udsigt, svarer meget nøje til de midler, der før besparelserne i 2003 var til rådighed til løsningen af netop de opgaver, Nationalmuseet ønsker Vikingskibsmuseet skal overtage.

Besparselsen i 2003 på to stillinger svarer altså i omfang til de øvrige opgaver, som NMU løste – hovedsageligt forskning, ledelse og internationalt arbejde. Tilbage er fem stillinger, hvoraf fire vil være til rådighed for det antikvariske arbejde.

Ét er økonomien, noget andet er naturligvis den nødvendige viden – er Vikingeskibsmuseet fagligt kvalificeret til at overtage opgaverne? Her er det først og fremmest vigtigt at bemærke, at en stor del af NMU's ekspertise indenfor det antikvariske arbejde følger med over på Vikingeskibsmuseet. To inspektører og en tekniker virksomhedsoverdrages til Vikingeskibsmuseet, og en tredje inspektør, Flemming Rieck, følger efter i 2005. Herudover har ansættelsen af tre medarbejdere fra forskningscentret gennem den seneste tid yderligere styrket Vikingeskibsmuseets faglige profil.

Allerede når overdragelsen træder i kraft, formodentlig pr 1.1.2004, vil der i museets fastansatte stab være fem akademikere, fortrinsvis arkæologer, der kan indgå i det marine beredskab sammen med i hvert fald to teknikere med særlige marinarkæologiske kompetencer. Herudover vil det være muligt at trække på andre ressourcer indenfor museets struktur, ligesom vi vil bestræbe os på at fastholde de mange velkvalificerede medarbejdere, som vi kun kan beskæftige på projektbasis. Sammenlagt vil Vikingeskibsmuseet råde over en faglig ekspertise, der rækker fra ældre stenalders kystboplads til 1800-tallets sejlskibe, og som bestemt tåler sammenligning med den, Nationalmuseet havde til rådighed til det marine antikvariske arbejde tidligere. Endelig er både Vikingeskibsmuseet og Nationalmuseet meget indstillet på et fortsat, tæt samarbejde. Den kompetence, der er blevet indlejret på Nationalmuseet i forbindelse med forskningscentrets lukning, vil derfor også være til rådighed for det marinarkæologiske beredskab. Dette er f.eks. oplagt på bevaringsområdet, hvor Nationalmuseet netop har oprettet en seniorforskerstilling indenfor *in situ* bevaring, der er meget relevant i forbindelse med det antikvariske arbejde på havbunden. Et andet eksempel er de

submarine stenalderpladser, som Nationalmuseet har signaleret en kraftig interesse for fortsat at arbejde med gennem indlejringen af Søren H. Andersen.

Sammenfattende er der ingen grund til at tvivle på, at Nationalmuseet også i fremtiden, ved hjælp af aftalen med Vikingeskibsmuseet, vil være i stand til at løfte sit ansvar overfor marinarkæologien på mindst samme niveau som hidtil. Samarbejdet med Vikingeskibsmuseet og styrkelsen af *in situ*-området betyder endda en styrkelse af feltet, og der er skabt grundlag for, at der på ny kan udvikle sig et marinarkæologisk kraftcenter i Roskilde, med basis i Vikingeskibsmuseet. Det er i hvert fald museets vision at videreføre marinarkæologien i det brede perspektiv, den fik gennem forskningscentrets virke.

Men er der da slet ingen sorte skyer i horisonten, ingen negative konsekvenser af besparelser og centerlukning? Jo, det er der da. Konsekvensen af de langt færre midler er selvfølgelig, at det bliver langt sværere at iværksætte nye forskningsprojekter. Det er ikke et vilkår, der er specielt for marinarkæologien, om end det her gælder, at i hvert fald undersøgelser under vandet er ekstra omkostelige og derfor vanskelige at rejse penge til. Mere alvorligt er måske, at mulighederne for at uddanne forskere indenfor de mere skibs- og søfartsorienterede dele af marinarkæologien, der fremover kun findes på Vikingeskibsmuseet, er blevet dårligere. Vikingeskibsmuseet kan ikke, som Nationalmuseet, selv ansætte ph.d.-studerende, og på langt sigt bliver det nødvendigt at finde en løsning på dette problem, enten gennem samarbejde med Nationalmuseet eller med et af universiteterne.

Den mest akutte trussel ligger imidlertid på det antikvariske område. Som ovenfor nævnt har besparelserne på Nationalmuseet fået de marinarkæologisk arbejdende lokalmuseer til at fremsætte krav om en yderligere decentralisering af de marine ansvarsområder. Konkret ønsker man sig at yderligere en række museer skal have tildelt marine ansvarsområder,

og at der med disse områder også følger midler til ansættelse af en dykkende medarbejder. Modellen følger den, der eksisterer for landjordens arkæologi, og bygger på den fornuftige antagelse, at en decentral struktur vil give en bedre kontaktflade til befolkningen og dermed en bedre beskyttelse af fortidsminderne på havbunden. Imidlertid er det en løsning, der har en række negative konsekvenser, især hvis den kun gennemføres halvt, dvs. med en tildeling af marine ansvarsområder, men uden tildeling af midler til ansættelse af marinarkæologer rundt omkring i landet – og det er faktisk den situation, der har været gældende hidtil. Der er kun afsat ganske få midler – godt en kvart million kroner årligt – til såkaldte §28 undersøgelser, dvs. undersøgelser af fortidsminder på havbunden, som er truede af naturlig nedbrydning. Med de omkostninger, der knytter sig til undervandsarkæologisk arbejde, er det meget begrænset, hvad der kan udrettes for disse midler.

Langt størstedelen af den arkæologi, der kan udføres i forhold til den meget rige kulturarv på havbunden, foregår altså som resultat af menneskelige indgreb af forskellig art, hvor skadevolder efter museumsloven skal bære de økonomiske byrder. Sådanne undersøgelser kan groft sagt deles i to grupper: Forundersøgelser og mindre undersøgelser, der kan gennemføres forholdsvis enkelt og med små midler, og som der er mange af – og større undersøgelser med egentlige udgravninger, som er komplicerede og omkostningstunge, men som der ikke er ret mange af. De mindre undersøgelser kan godt

klares af de regionalt marinarkæologisk arbejdende museer, og det kan lade sig gøre herigennem mere eller mindre at finansiere en medarbejder og det nødvendige udstyr. De større undersøgelser, derimod, kan kun klares af Nationalmuseet/Vikingskibsmuseets lovpligtige, marinarkæologiske beredskab.

En yderligere decentralisering af det marinarkæologiske ansvarsområde med tilsvarende beskæring af Nationalmuseet/Vikingskibsmuseets mulighed for at udføre de små opgaver betyder derfor, at beredskabet vil være ubeskæftiget det meste af tiden. Det er en dyr og ineffektiv løsning, der samtidig vil virke forsinkende på den metodiske udvikling på feltet. Meget af det udstyr, der bruges under vandet, er forholdsvis dyrt og kræver specialviden, og kan derfor kun opretholdes når der er et højt aktivitetsniveau. Det gælder lige fra dykkerudrustning og -uddannelse til seismisk udstyr til rekognoscering og opmåling. Marinarkæologien er i forvejen økonomisk svagt funderet – en fragmentering på mange små institutioner vil betyde, at kvaliteten af det arbejde, der kan udføres, vil blive forringet, til glæde for ingen, og til skade for kulturarven på havbunden og dermed til skade for os og vores efterkommere.

Det ville være meget ønskeligt, at kulturarven på havbunden fik samme opmærksomhed og samme økonomiske vilkår som den får på landjorden, og i en sådan situation kunne en decentralisering være en god idé – men det er det ikke i dag.